

# Beszédes ex librisek: a kultúra nemzetközi hírnökei<sup>1</sup>

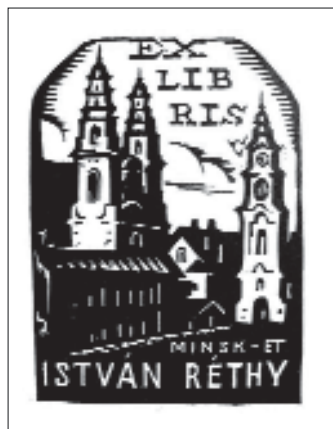
V. Tóth Kornélia

Az utóbbi években hazánkban is megélenkült a „vizuális kultúra” vagy „pictural turn”<sup>2</sup> kifejezésekkel fémjelzett szellettudományos érdeklődés. A képek jelentése, értelmezése, tipológiája szorosan összefügg az adott mű funkciójával, az egyes területeknek, műfajoknak megvannak a maguk specifikus ikonográfiai jellemzői, problémái, szabályai. A kisgrafika, ezen belül az ex libris műfajának ikonográfiai szempontú megközelítése során érdemes – H.-G. Gadamer nyomán – az irodalmi mű és a képzőművészeti alkotások között létező analógiákat hasznosítanunk, s ilyen értelemben tekinthetjük az ex librist „grafikai epigrammának”, azaz mondanivalóját sűrítve megjelenítő, egy-egy ötletre építő, emblémaszerű alkotásnak. Az ex librisek értékét ugyanakkor nemcsak a képzőművészet kifejező eszközei határozzák meg, bennük összegződik több humán tudomány – ezen belül is kiemelten a művelődés-, a társadalomtörténet, a kommunikációelmélet, a könyvtártudomány – számos ismeretanyaga; az ex librisek kutatása tehát interdiszciplináris és multidiszciplináris jellegű, bemutatása pedig gazdag adalékokkal szolgál kulturális és tudományos életünk megannyi területéhez.

Munkahelyem, az Országos Széchényi Könyvtár ex libris-állománya jelentős helyet foglal el a hazai nagyobb ex libris gyűjtemények sorában. Az OSZK kb. 35 ezres példányszámú ex libris anyagából az 1900 előtti, kb. 1000 ex librist a Régi Nyomtatványok Tára, az 1900 utáni kb. 34 ezres anyagot a Plakát- és Kisnyomtatványtár őrzi. Utóbbi anyag rész folyamatos feldolgozása mellett 2010-ben egy külföldön végzett feltáró munkával is hozzájárultam az ex libris kutatások kiterjesztéséhez: a moszkvai Rudomino Összorosz Állami Idegennyelvű Könyvtár Ritka Könyvek Osztályán folytattam hungarika ex libris kutatást. Céлом – kapcsolódva az Országos Széchényi Könyvtárban folyó széles körű hungarológiai tevékenységhez, a külföldi hungarika könyvtári gyűjtemények<sup>3</sup> feltárását célzó kutatásokhoz – a magyar vonatkozású ex librisek feltérképezése volt. Hungarika könyvjegyek tekintetében azt a kisgrafikát, mely magyar grafikus alkotása, vagy/és magyar tulajdonos számára készített, vagy/és magyar nyelvű, vagy/és tartalmában Magyarországra utaló. Azaz területi, nyelvi, személyi, tartalmi hungarikumokat egyaránt kutattam. A 4585 kisgrafika közül 784 db minősült hungarikának,

mely a teljes állomány kb. 17%-a, jelentős arány. A gyűjtemény időbeli határa a 19. század végétől az 1970-es évek elejéig jelölhető meg, jórészt témás (szimbolikus) könyvjegyeket tartalmaz. Összességében elmondható, hogy a gyűjtemény rendezettsége egy nemzetközi szintű gyűjtőt állít elének, aki az ex librisrel megvalósította a nemzetek és kultúrák közti párbeszédet.

A kutatás során fény derült a gyűjtő személyére: az orosz nemzetiségű Jevgenyij Nyikolajevics Minajev, a tudományok doktora, művészettörténész, ismert műgyűjtő, szakíró. Az 1970-es minszki magyar kisgrafika- és ex libris kiállításon jelen volt a magyar Kisgrafika Barátok Köre vezetőségéből Réthy István,



1. sz. ábra  
Graf. J. Ny. Tyihanovics, X3

Semsey Andor. Erre az alkalomra készült J. Ny. Tyihonovics linómetszete, Réthy István nevére. (1. sz. ábra) A magyar vezetők ekkor személyesen is találkoztak Minajevvel, a moszkvai Ex libris Klub tagjával.<sup>4</sup>

A moszkvai gyűjteményben összesen 80, nemzetközileg elismert magyar grafikus ex librisei szerepelnek, köztük a legnagyobb példányszámban: Fery Antal, Drahos István, Stettner Béla, Bordás Ferenc, Kertes-Kollmann Jenő, Menyhárt József, Nagy László Lázár, Takács Dezső, Nagy Arisztid<sup>5</sup> stb. alkotásai.



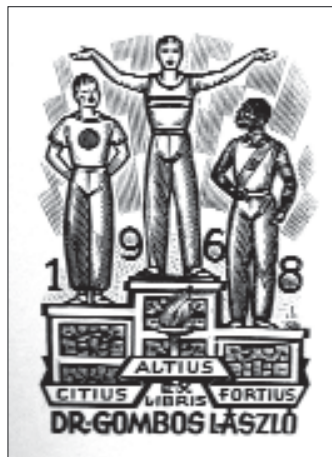
2. sz. ábra  
Graf. Fery Antal, X2

A világhírű Fery Antal (1908–1994) ex libriseire a klasszicizáló, realista stílus jellemző. Könyvjegyei ikonográfiáját, tematikáját éppúgy jellemzi a természeti értékek, fák, virágok, ill. állatok (N19/68) ábrázolása, mint a műemlékek bemutatása, a híres emberekről készített portrék (Gutenberg profilja, N19/42), in memoriam és hommage lapok, újévi, karácsonyi, húsvéti üdvözlők. Több ipse fecit (azaz saját névre szóló) lapot is készített, ezek közül kiemelném

a 60. születésnapjáról megemlékező, saját portréját ábrázoló: „Hatvan éves lettem én... Ifjúságom kezdetén. Fery Antal, 1968” (N19/76). A szöveg felidézi József Attila „Harminckét éves lettem én...” kezdetű, Születésnapomra c. versét. (2. sz. ábra).

A közel ezer ex librist és alkalmi grafikát készítő Drahos István (1895–1968) grafikus a csereforgalom révén nagy nemzetközi elismertségre tett szert. Témavilágát a könyvek, a történelmi jelenetek, a népi motívumok megjelenítése mellett a szerelem, az erotika jellemzik, de nem hiányoznak a gunyoros hangvételi, ironikus ábrák sem. A Gombos László jászberényi bíró számára az 1968-as mexikói olimpiai évre alkotott ex librisen dobogókon álló sportolók láthatók, olimpiai lánggal, az olimpiai jelszóval: Altius, citius, fortius! (Gyorsabban, magasabba, erősebben!, N21/60). (3. sz. ábra)

Stettner Béla (1928–1984) grafikus, szobrász, 1959–1984 között a Kisgrafika Barátok



3. sz. ábra  
Graf. Drahos István, X2

Köre művészeti vezetője, többségében fa- és linómetszeteket alkotott. Saját bevallása szerint „művészi grafikájának vázlatává, folyamattanulmányává vált az ex libris”<sup>6</sup>. Mondanivalóját gyakran expresszív stílusjegyekkel jelenítette meg. Különös, megnyújtott testű, aszketikus figuráival, vonalas kompozícióival sokoldalú érzelmi hatást tud kifejezni. Életképszerű helyzetek megjelenítése mellett számos kisgrafikát készített nevezetes eseményekhez kapcsolódóan. A régmúlt történelmébe vezet vissza a görög mitológia hírhedt té vált jelenete: Párizs a három – a legszebbnek járó aranyalmáért – vetekedő istennővel, Héra, Aphrodité és Pallasz Athéné alakjával (N22/96). (4. sz. ábra) Portréi közül kiemelkedik Ady Endre ábrázolása (N22/93), Semsey Andor profilképe (N22/77).



4. sz. ábra  
Graf. Stettner Béla, X3

Bordás Ferenc (1911–1982) népi realista festő- és grafikusművész képi világában a szürrealisztikus (időnként expresszionista) vonások ötvöződnek egyfajta sajátosan dekoratív, mesészerű, idealizált látásmóddal, finom vonalvezetéssel. A motívumkincs gyakran ismétlődő ele-



5. sz. ábra  
Graf. Bordás Ferenc, X2

mei: madár- és virágábrázolások, csendéletek, portrék. (5. sz. ábra).

Menyhárt József (1901–1976) „Debrecen krónikása”, számtalan, a város utcáit, tereit megjelenítő művet készített. Grafikáinak színskultúrája a fény-árnyék gazdag átmenetén alapul. Különleges, népies-



6. sz. ábra  
Graf. Menyhárt József, X2

realista világot elevenít meg lapjain, pl. a Réthy István számára készített újrési grafikon a szerencsét, bőséget jelképező motívumokkal. (6. sz. ábra)

Nagy László Lázár (1935-) ceglédi grafikus alkotásai közül kiemelném a Bartók Béla és Beethoven nevére szóló, a zeneszerzők portréit ábrázoló in memoriam lapokat. Az egyik legsikerültebb, saját nevére készített könyvjegye az egyiptomi írnok szobrát idézi fel (N38/13). (7. sz. ábra)



7. sz. ábra  
Graf. Nagy László Lázár, X2

Tempinszky István (1907–1979) térképész, alezredes és grafikusművész. „Művészeti tevékenysége igen változatos volt. Mint térképész, művész volt a javából, de mint művész sem tudott hűtlen lenni a térképészethez.”<sup>7</sup> Rézmet-szerű alkotásai amellett, hogy mértani szerkesztettségű kompozíciók, dekorativitásukkal tűnnek ki. Gyakori témája a várábrázolás, az udvari élet, a katonaság, a harc meg-



8. sz. ábra  
Graf. Tempinszky István, C2

jelenítése. Számos portré ex librist alkotott, a Rosanna Betocchi részére készített könyvjegyen pl. Mátyás és Beatrix profilja szerepel címerrel, a Budai Várral (N38/21).

A Minajev-gyűjtemény hungarikáinak sorát folytathatnám még Kertes-Kollmann Jenő, Takács Dezső, Nagy Árpád, Nagy Arisztid, Diskay Lenke, László Gyula stb. alkotásaival. (9-12. sz. ábra)

A Rudomino Könyvtárban talált hungarika ex librisek nemcsak a hazai, hanem a külföldi ex libris kutatások számára is jelentőséggel bírnak, új adatokkal szolgálnak. E kisgrafikák, a kultúra e nem-



9. sz. ábra  
Graf. Takács Dezső, X3



10. sz. ábra  
Graf. Diskay Lenke, X1



11. sz. ábra  
Graf. László Gyula, P1



12. sz. ábra  
Graf. Nagy Árpád, X2

zetközi követei – a művészet világnyelvén megszólalva – nemcsak a magyar grafika-életéről, a művészekről, hanem az ex librisek készítőiről, a megrendelőkről is hírt visznek a világ minden tájára: „...a jó ex libris nemcsak jó grafika, hanem a lap tulajdonosának egyéniségéről, foglalkozásáról, kedvteléseiről is vall, az egyéniséget közvetlen

vagy közvetett eszközökkel, realitásokkal vagy szimbólumokkal, egyszerűen vagy áttételesen úgy ragadja meg, hogy a perszónifikáció egyedi és utánozhatatlan legyen. A jó ex libris Janus-arcú műalkotás: a tulajdonos és a művész legbelsőbb énjét egyaránt a világ elé tárja...”<sup>8</sup> A múltat a jelenel összekötve, határainkon is átívelve üzen a jövőnek.

### Jegyzetek

- 1 A cikk a „Közép-Európa a változó időben” c. konferencián, az ELTE-n 2010. december 10-én elhangzott előadás rövidített változata. Az előadás alapján készült tanulmány teljes szövege a [www.mgonline.hu](http://www.mgonline.hu) oldalon érhető el.
- 2 W. T. J. Mitchell: Picture Theory. Essay on Verbal and Visual Representation. Chicago, 1994. The Chicago University Press, 11–35. p.
- 3 Külföldi hungarika könyvtári gyűjtemények, [www.oszk.hu/hungarik/index.html](http://www.oszk.hu/hungarik/index.html)
- 4 Hírek, In. Kisgrafika Értesítő 1970. augusztus, 712. p., Réthy István: Magyar kisgrafika és ex libris tárlat a Szovjetunióban. In. Kisgrafika Értesítő 1970. augusztus, 700–701. p.
- 5 Fery Antal (107), Drahos István (90), Stettner Béla (58), Bordás Ferenc (46), Kertes-Kollmann Jenő (40), Menyhárt József (31), Nagy László Lázár (26), Takács Dezső (17), Nagy Arisztid (13).
- 6 A Kisgrafika Barátok Köre Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület jubileumi évkönyve 1959–2009. (Budapest, 2009), 44. p.
- 7 Galambos Ferenc: Tempinszky István, In. A Kisgrafika Barátok Köre Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület jubileumi évkönyve, 1959–2009. (Budapest, 2009), 48. p.
- 8 Galambos Ferenc: Drahos István, In. A Kisgrafika Barátok Köre jubileumi évkönyve, 1959–1969 (szerk. Galambos Ferenc, Budapest, 1969), 50. p.

## UTOLSÓ LEHETŐSÉG!

2011-ben utoljára rendezi meg a [www.magyar nyomdász.hu](http://www.magyar nyomdász.hu) „**Ki a legjobb Magyar Nyomdász**” online szakmai versenyt.

**Jelentkezzen Ön is**, és vigye el a fődíjat, ha pedig csapatban próbálnak szerencsét, akkor még nagyobb az esély a megtisztelő címre.

Megújult feltételekkel, még több nyereséggel várjuk a jelentkezéseket.

[www.magyar nyomdász.hu/szakmai-verseny-jelentkezes](http://www.magyar nyomdász.hu/szakmai-verseny-jelentkezes)